

**ÉRTÉKEK, ÉRDEKEK ÉS JOGOK VIADALA,
AVAGY A KULTURÁLIS JAVAK VISSZASZOLGÁLTATÁSÁT CÉLZÓ ELJÁRÁSOK
NEMZETKÖZI MAGÁNJOGI SAJÁTOSSÁGAI**

Doktori értekezés tézisei

VADÁSZ VANDA

TÉMAVEZETŐ:

DR. SZABÓ SAROLTA, EGYETEMI DOCENS

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar
Jog- és Államtudományi Doktori Iskola

Budapest

2021

I. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJA ÉS A KITŰZÖTT KUTATÁSI FELADAT

A kulturális javak védelme az emberiség közös érdeke. E javak elemeire, az ingók e speciális típusára a mai globalizált világban sokkal nagyobb és közvetlenebb veszély leselkedik, mint a történelem során eddig bármikor.¹ A műtárgyak piaca hatalmas forgalmat generál, az eladások évente körülbelül 45 milliárd dollár értékű összeget mozgatnak, mely szám évről évre egyre nő.² A műkincsek iránti hatalmas kereslet azok integritását is veszélyezteti. Az illegális műkincskereskedelem pontos méreteit nehéz megállapítani.³ Az Európai Bizottság becslése alapján évi 8000 bűntény irányul a nemzeti örökség ellen, és körülbelül 40.000 kulturális jószág kerül ki illegálisan az államok területéről; az ENSZ statisztikája pedig azt mutatja, hogy a kulturális tárgyak csempészete a harmadik helyen áll a listán, a kábítószereket és a fegyvereket követve.⁴

Ennek fényében nem meglepő, hogy a kulturális vonatkozással bíró tárgyak védelmére fokozott figyelem irányul a jogalkotó részéről is. A kulturális javakra vonatkozó joganyag mára egy speciális jogterületet alkot, mely külső és belső eredetű, különböző jogágakba sorolható normák elegendőből áll össze – ez szükségszerűen van így, mivel e jelenséget csak úgy lehet sikeresen kezelni, ha több irányból vesszük fel a harcot ellene.

Az államok egyrészt a jogellenesen külföldre vitt kulturális javak visszaszolgáltatását különböző közjogi eszközökkel szorgalmazzák. E körben kell említeni a mára széles körben ratifikált nemzetközi egyezményeket, mint *a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló*

¹ Egy 2013-as becslés alapján évente több száz tárgy hagyja el jogtalanul Magyarország területét. A Bizottság jelentése a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak. Negyedik jelentés a tagállam területéről jogellenesen kiszállított kulturális tárgyak visszaszolgáltatásáról szóló 93/7/EGK tanácsi irányelv alkalmazásáról. Brüsszel, 2013. 7.

² RENOLD, Marc-André: *The Legal and Illegal Trade in Cultural Property to and Throughout Europe: Facts, Findings and Legal Analysis*. Joint European Commission-UNESCO Project: Engaging the European Art Market in the fight against the illicit trafficking of cultural property. The Art-Law Centre, University of Geneva, 2018. 3.

³ Az okokat ld. SZABÓ Annamária Eszter: *Az ingó kulturális javak védelme, különös tekintettel az illegális műtárgy-kereskedelemre*. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 2006. 435-436.

⁴ PLACHTA, Michael: *European Parliament Approves New Directive on the Return of Cultural Objects Among Member States*. *International Enforcement Law Reporter*, vol. 30., no. 4. (2014) 129-130.

eszközökről szóló 1970. évi UNESCO egyezmény,⁵ vagy a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló UNIDROIT Egyezmény.⁶

A kulturális javak védelme azonban a nemzetközi közjog eszközeivel limitált sikerrel folyik. Ennek oka egyrészt, hogy az egyes államok gazdasági és egyéb érintettségük okán sokáig vonakodtak implementálni azokat – az újabb egyezmények ratifikációja máig egy rendkívül lassú folyamatként jellemezhető. Másrészt, ezen jogforrások megalkotásának menetét erős kompromisszumok övezik – amely a hatályt érintő normákon érződik leginkább.⁷ Előbbiekből következik, hogy rendelkezéseik korlátozott körben érvényesülhetnek. A kulturális javak Unión belüli visszaszolgáltatását koordinálni illetékes *2014/60/EU irányelv*⁸ hatóköre például kizárólag állami igényekre terjed ki, mégpedig olyan kulturális javak visszaszolgáltatását illetően, amelyeket 1993. január 1-jén vagy azt követően vittek ki jogellenesen az ország területéről. A *2019/880 rendelet*⁹ ezt kiegészítendő, az Unió vámterületén kívül létrehozott vagy fellelt kulturális javakra vonatkozik: rendeltetése azonban csupán az, hogy a kivitel jogszerűségének elbírálását illetően iránytűként szolgáljon, s hatókörén kívül esik a tulajdoni igények elbírálásának kérdésköre.

Ami a belső eredetű, kulturális javakat védő szabályokat illeti, e normák jogágakon átívelve jelennek meg, s többnyire sporadikusan lelhetők fel az adott jogrendszerben. Mára már nyilvánvalóvá vált, hogy a közjogi eszközök önmagukban nem elegendők a kulturális javakkal kapcsolatban felmerülő problémakör kezelésére. Ugyanis, a jogellenesen elvett kulturális javakkal kapcsolatos tulajdoni igények sajátos magánjogi kérdéseket vetnek fel.

Akárcsak a javak formája, megjelenése, értéke, az azokra vonatkozó jogszabályi környezet is változékony. Az egyes jogrendszerek következetesek abban, hogy a kulturális javak különleges bánásmódot igényelnek, ennek konkrét megvalósítása azonban tarka képet mutat. Ebben gyökerezik a kulturális javakkal kapcsolatos jogviták összetett jellege is.

⁵ Magyar jogrendbe iktatta: 1979. évi 2. törvényerejű rendelet a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlése által Párizsban az 1970. évi november hó 14. napján elfogadott Egyezmény kihirdetéséről.

⁶ Beiktatta: 2001. évi XXVIII. törvény a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló, Rómában, 1995. év június hó 24. napján aláírt UNIDROIT Egyezmény kihirdetéséről

⁷ Bővebben: WELLER, Matthias: Study on the European Added Value of Legislative Action on Cross-border Restitution Claims of Works of Art and Cultural Goods Looted in Armed Conflicts and Wars with Special Regard to Aspects of Private Law, Private International Law and Civil Procedure. In: WELLER, Matthias (ed.): *Rethinking EU Cultural Property Law: Towards Private Enforcement*. Baden-Baden, Nomos Verlag, 2018. 25–27.

⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2014/60/EU irányelve a tagállamok területéről jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról és az 1024/2012/EU rendelet módosításáról.

⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/880 rendelete a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról.

A probléma összetettségét fokozza a restitúciós eljárások azon specialitása, hogy azok többségében megjelenik a nemzetközi elem. Ez a kulturális javak kereskedelmének jellegzetességeiből adódik: hatalmas értékükből és könnyű mozgathatóságukból, valamint a nemzetközi kereskedelem sosem látott fellendüléséből fakadóan jellemzően határokon átívelő utat járnak be. Ez az út pedig bizonyos esetekben jogvitához vezet, melynek gócpontja a javak jogos tulajdonosának meghatározása. A különböző jogrendszerek mechanizmusa pedig talán a lopott dolgon történő tulajdonszerzés szabályait illetően a leginkább megosztott, amely megosztottság – mint látni fogjuk – a kulturális javak védelmének ellenében hat.

Előbbiekből eredően a nemzetközi magánjognak kiemelkedő szerepe van a kulturális javak védelme tekintetében. A nemzetközi magánjog jogága a lényeges külföldi elemet hordozó tényállások kezelésével foglalkozik. A 20. század tendenciája jegyében az egyes államok megalkották saját nemzetközi magánjogi szabályozásukat, mely folyamat a nemzetközi magánjog területének egységesedése ellen hatott – annak egyre komplexebbé válását is magával hozta.¹⁰ A restitúciós ügyek vonatkozásában az egységesség hiánya a *forum shopping* jelenséget erősíti, s a döntések előreláthatóságának ellenében hat.

A restitúciós eljárások nemzetközi magánjogi vonatkozásainak feldolgozása – meghatározó jellegük ellenére – ma még gyerekcipőben jár, a koherens rendszer kiépítésére az igény azonban egyre erőteljesebben jelentkezik.¹¹

Az értekezés célja, hogy a problémák színes körét, melyet a visszaszolgáltatási eljárások nemzetközi magánjogi szempontból felvetnek, egységes szerkezetben és a teljesség igényével feltárja. A jogterületet jellemző élénk dogmatikai viták és szabályozási kiforratlanság okán kiemelt célja a dolgozatnak, hogy a fogalmi tisztázással, a problémakör rendszerben való bemutatásával a későbbiekben jogalkotó és jogalkalmazó segítségére lehessen. A hatályos szabályozással kapcsolatban megfogalmazott javaslatok szintén e cél szolgálatának jegyében születtek.

¹⁰ REDDY, Vinay: Common Law Conflict of Laws Rules and the Protection of Cultural Heritage: A Conflict Between the Two? *Flinders Journal of Law Reform*, vol. 5., no. 2. (2001) 199.

¹¹ Ld. az Európai Parlament 2019. január 17-i állásfoglalását a fegyveres konfliktusokban és háborúkban zsákmányolt műkincsekkel és kulturális javakkal kapcsolatos, határon átnyúló visszaszolgáltatási kérelmekről (2017/2023(INI)): I. pont.

II. A KUTATÁS MÓDSZERE

A kulturális javak visszaszolgáltatásának kérdése az utóbbi évtizedekben a tudományos vizsgálódás homlokterébe került.¹² A jelenséget az egyre szélesebb körben szorgalmazott, specializált normaalkotás szintjén megjelenő igény, az ennek nyomán születő jogforrások, s az eredetkutatást elősegítő dokumentumok hozzáférhetővé válásával¹³ egy időben a restitúciós perek számának növekedése is indokolja.¹⁴ E a dolgozat perspektívájául a restitúciós eljárások nemzetközi magánjogi sajátosságai szolgálnak, melyet illetően – a témakör egyes szeletét feldolgozó kiváló tanulmányokon túl – a hazai jogirodalomban átfogó elemzés még nem született.

A kutatás során feldolgoztuk a kulturális javak védelmére hivatott nemzetközi, európai uniós, és hazai jogforrások csoportjait. E tevékenység különös figyelmességet igényelt azon okból, mely szerint a restitúciós perek egyes magánjogi vonatkozásait általában nem egy konkrét jogforrás, hanem a kulturális javak problémakörének egyéb szeleteivel foglalkozó források egy-egy rendelkezése tartalmazza.

Ahol a vizsgálódás megkívánta, éltünk az összehasonlító jog módszerével és a meghatározott szempontok alapján kijelölt mintaállamok megoldásait, illetve az azokból származó gyakorlati következményeket vetettük össze. A kutatás során továbbá a hazai és nemzetközi jogirodalom megállapításaira, valamint a kulturális javak visszaszolgáltatásáért folyó eljárások széleskörben feldolgozott esetjogának tanulságaira támaszkodtunk.¹⁵

Nézőpontunk a vizsgálódás során többirányú volt. A visszaszolgáltatást szorgalmazó eljárások jellemzője, hogy abban a legkülönbözőbb – nem is feltétlenül szigorúan jogi – érdekek egész sora képviselteti magát, melyek érzékletes megjelenítése megkívánja a nemzetközi tendenciák feltárását. A hazai jogszabályi környezet alakítását illető ambícióink másrésztől megkívánták, hogy a belső jogi megoldásoknak kiemelt figyelmet szenteljünk, s a dolgozat minden pontjában erős hangsúlyt fektessünk e megoldások elemző jellegű vizsgálatára.

¹² MAGNUS, Ulrich – MANKOWSKI, Peter: *European Commentaries on Private International Law. Volume 1 Brussels Ibis Regulation – Commentary*. Köln, Verlag Dr. Otto Schmidt KG. 2016. 345.

¹³ Ld. WELLER, i. m. 8.

¹⁴ SZABÓ Sarolta: A kulturális javak (és a lopott dolgok) speciális védelme az új Nemzetközi magánjogi törvényben. In: BERKE Barna – NEMESSÁNYI Zoltán (szerk.): *Az új Nemzetközi magánjogi törvény alapjai. Kodifikációs előtanulmányok*. Budapest. HVG-Orac, 2016. 160.

¹⁵ Különösen nagy segítséget jelentett a Genfi Egyetem Művészeti jogi központjának online esetjogi adatbázisa. Elérhető: plone.unige.ch/art-adr.

III. AZ ÉRTEKEZÉS RÖVID BEMUTATÁSA, A TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK ISMERTETÉSE

A jogellenesen elvett kulturális javakkal kapcsolatos jogviták jellemzőit áttekintve számos dolog nyilvánvalóvá vált. Egyrészt, annak ellenére, hogy kizárólag egy meghatározott szemszögből – az általuk felvetett nemzetközi magánjogi kérdések oldaláról – vizsgáltuk a kérdést, az egyes fejezetekben megjelenített problémakörök különböző dogmatikai hozzáállást igényelnek. A jogrendszer eltérő szeletei által érintettek és meghatározottak – nem is beszélve a jogon túli tényezők dominanciájának váltakozó jellegéről. Másrészt, immáron kiviláglik a jogterület azon jellegzetessége is, hogy a jogviták kezelése koordinátlanul, eseti alapon, a legeltérőbb dologi jogi megoldásokat magukénak tudható nemzeti jogokon nyugodva történik.

A jogterület egyik fő neuralgikus pontját – mely természetesen a nemzetközi magánjog szemszögéből is meghatározó – a legfontosabb fogalmak tisztázatlansága adja. Az írás *első fejezete* így az alapvető fogalomtisztázást hivatott elvégezni. Az egység központi témája magának a kulturális jószágnak a fogalmi meghatározása, mivel „bármely konkrét jogi kérdéstről legyen is szó az adott esetben, mindig a kulturális tárgy sajátos jellege az, mely a perek középpontjában áll.”¹⁶

Arra a kérdésre, hogy mit értünk a kulturális javak fogalma alatt, nem született univerzális, egységes válasz. A probléma súlyára figyelemmel egyre szaporodó nemzetközi jogeszközök ebből a szempontból a diverzitást csak erősítik. A realitás talaján állva kijelenthető, hogy az erre irányuló törekvések ellenére a fogalommeghatározás terén egységesítés továbbra sem várható. A kompromisszum ellenében ugyanis olyan erős „egyéni” érdekek hatnak, mint az egyes államok nemzeti kulturális örökségének eltérő mérete és súlya, valamint a műtárgypiac egyedi alakulása. A kulturális javakhoz való jog „nemzeti” és „nemzetközi” szemléletét magukénak tudó országok,¹⁷ a forrásállamok és a piacállamok érdekeinek kibékíthetetlen ellentéte – ezen a területen is – a megegyezés ellen dolgozik.¹⁸

¹⁶ CHECHI, Alessandro: *The Settlement of International Cultural Heritage Disputes*. Oxford, Oxford University Press, 2014. 134.

¹⁷ A visszaszolgáltatási igény absztrakt megközelítését illetően *Merryman* korszakalkotó munkája óta ez a kétféle narratíva meghatározó. Ld.: MERRYMAN, John Henry: Two Ways of Thinking about Cultural Property. *American Journal of International Law*, vol. 80, issue 4. (1986)

¹⁸ Szintén *Merryman* csoportosítása alapján az államok két csoportra bonthatók. Egyfelől vannak a „forrásállamok”, melyek alatt olyan műkincsekben gazdag országokat értünk, mint Egyiptom, Görögország, vagy India. Ezekben az államokban a műtárgyak száma messze túlmutat a „helyi felhasználáson”, tehát exportálásuk gazdasági szempontból észszerű lenne. Az országok másik csoportját a „piacállamok” képzik, ilyen Franciaország, Németország, vagy az Egyesült Államok. Ezekben az államokban a kereslet meghaladja a kínálatot. A piacállamok általában – de nem mindig – gazdag államok lévén ösztönöznék a kivittelt ezen a téren is. A forrásállamok azonban, kulturális örökségük részeként jelölve a tárgyakat, ózdkodnak a hasonló üzlettől. MERRYMAN i. m. 832.

Ami a kulturális javak területének hazai fogalmi rendszerét illeti, arra jelenleg leginkább a következetlenség jellemző. A közigazgatási jog használja és meghatározza a kulturális javak fogalmát, mely tétel kiindulópontként szolgál a többi jogág számára is. E szabályozás beható elemzése ugyan nem alkotta a kutatás tárgyát, de kiemelendő, hogy az itt szereplő kategóriák pontosítására már a joggyakorlat is jelezte igényét.¹⁹ Ami a jogrendszer többi ágát illeti, a speciális szabályozás léte és mélysége erősen megosztott. Általános érvénnyel jelenthető ki, hogy szükséges a javakra vonatkozó jelenlegi fragmentált szabályok áttekintése, rendszerezése, s esetlegesen a jogalkalmazást segítő útmutatók megalkotása.

Ami a visszaszolgáltatási igény természetét illeti, az az eredeti tulajdonos – akinek birtokából jogellenes módon kikerült a kulturális jószág – és a későbbi szerző, a tárgy birtokosának érdekkonfliktusán alapszik. Az eredeti tulajdonos és a jóhiszemű vevő helyzetével kapcsolatos szabályozási differenciáltságot a *második fejezet* mutatja be, mely a restitúciós eljárásokban alkalmazott nemzetközi magánjogi szabályozás által felvetett kérdések nagy részének szolgál alapul. A jogviszony tartalmi rendezését biztosító tárgyi szabályok országonként eltérő volta ugyanis végső soron maga után vonja, hogy ugyanazon jogvita – a fórum kapcsoló szabályának utalásától függően – a legkülönbözőbb eredménnyel kerülhet rendezésre. Ennek eredője az angolszász és a kontinentális jogrendszerek közt feszülő, a lopott dologon történő tulajdonszerzés dologi jogi problematikáját illető merőben eltérő szemlélet, s jogérvényesítési rendszer. A fejezet az összehasonlító elemzés módszerével mutat rá e jogrendszerek megoldásainak sajátosságaira, és az abból fakadó, visszaszolgáltatási eljárásokra vetített problémákra. A kulturális javak védelmének új szintjét létrehozó német szabályozás kiemelésre kerül: a KGSG által bevezetett színtezett gondossági követelmények, illetve az elveszett, a jogellenesen behozott és a jogellenesen feltárt javakat érintő ügyletek semmisségéről szóló szabályok átvezetése a magyar jogba mindenképpen megfontolandó.

Végső soron, ha a vonatkozó anyagi jogszabályok közelítése megvalósulna, logikusan az ebből fakadó kollíziós jogi probléma is kiküszöbölésre kerülhetne. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy „[a] nemzetközi magánjogi tényállások közvetlen szabályozása [...] sohasem volt átfogó, és gyakorlatilag nem is lehet teljes”²⁰ – szükség van tehát a kollíziós jog válaszára. E „válasszal” a dolgozat *harmadik fejezete* foglalkozik, mely külön szakaszokban vizsgálja az egyes általános részi intézményeket (a kapcsolóelvek dinamikáját erősen

¹⁹ Ld. pl.: Fővárosi Bíróság 18.K.34.206/2009/12.

²⁰ MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018. 36.

befolyásolják az általános részi intézmények is, így a rendszert csak egészében érdemes vizsgálni), illetve a különös részi szabályokat.

Ami a kulturális javak visszaszolgáltatásáért folyó jogviták esetén alkalmazott kapcsolóelveket illeti, hagyományosan a *lex situs*, újabban pedig a *lex originis* kizárólagos vagy vegyes alkalmazása; alternatív útként pedig olyan generálklauzula jellegű szabályok felhívása jelenik meg, mint a *legszorosabb kapcsolat elve*. Ha figyelemmel vagyunk az elvek felbukkanásának sorrendjére, kiviláglik a problémakör *igazságos* rendezésének jogalkotói igénye.

A kiindulópontot a kulturális javak visszaszolgáltatásáért folyó jogvitákra alkalmazandó jog meghatározása esetén is a tradicionális dologi jogi kapcsolóelv, a *lex situs* jelenti. A restitúciós perek sajátosságai, s azon felelősség, hogy az eljárások megoldásának mikéntje hatással van a háttérben húzódó, műkincsek feketekereskedelmét, rombolását és károsítását jelentő jelenség-láncolatra, arra késztették a jogtudomány gondolkodóit, hogy új utak után nézzenek, illetve finomítsanak e hagyományos megoldáson. A *lex situs* manipulálhatósága, hangzik az érvelés, kiküszöbölhető a *lex originis* alkalmazásával, mely – általánosságban elmondható – a jogvita során az eredeti tulajdonost hozza előnyösebb helyzetbe. Szellemissége ezen túl összhangban van a kulturális javakat védő nemzetközi egyezmények céljával is, mely szerint a kulturális javakat vissza kell szolgáltatni azok eredeti tulajdonosának. A kapcsolószabály diszpozíciója így *értékhardozóvá* válik; ez a választás azonban egyidejűleg a kiszámíthatóság ellen hathat. Emellett – az esetjogot áttekintve nehezen tagadható – a kapcsolóelv alkalmazásának módja sem kiforrott, s jelentős bizonyítási nehézségeket hozhat magával.

Az „*érdekeltségközpontú*” kapcsolóelvek alkalmazása jelenti a jogviták feloldásának legrugalmasabb útját, melynek inkább az amerikai jogfejlődésben vannak hagyományai. A kontinentális szemlélő számára ez a fajta rugalmasság már a jobgbizonytalanság frusztráló fokozatát táplálja – mellyel az esetjog számos angolszász kritikusa is egyetért.

Ami a magyar kollíziós jogi szabályozást illeti, a Kódex²¹ által a vonatkozó speciális szabályokat beiktatva csatlakozott a nemzetközi kodifikációs trendhez, egy haladó megoldást létrehozva. Az eredeti tulajdonos és a jóhiszemű vevő érdekei közti érzékeny egyensúlyt célozva vegyíti ugyanis a *lex situs* és a *lex originis* elveit, s a méltányos döntést elősegítendő biztosítja a korlátozott jogválasztást is. Néhány részlet azonban átgondolásra szorul.

²¹ 2017. évi XXVIII. törvény a nemzetközi magánjogról. Hatályba lépett 2018. január 1-jén.

A rugalmasságot tovább növelő – erre a restitúciós perek színes tényállásaira gondolva szükség is van – a kivételes esetekre alkotott *általános kitérítő klauzula* gyakorlati alkalmazhatósága például erősen kérdéses, mint arra a jogirodalom már többször felhívta a figyelmet.²² Szintén érdemes átgondolni a 46. § hipotézisének összetételét, figyelemmel az általa „behozott” közjogi kérdések nemzetközi magánjogi relevanciájának hiányára. A lényeges kérdésnek ezen a helyen ugyanis nem annak kell lennie, hogy az adott állam milyen közjogi szabályokkal védi saját kulturális javait, inkább annak, hogy az származási országnak tekintendő-e. Ebből a szempontból továbbá nem lenne haszontalan néhány iránymutató tényező megnevezése a származási állam könnyebb megállapíthatóságát elősegítendő.²³ Átgondolásra érdemes a két tényállás összevonása is: ez ugyanis dogmatikai szempontból tisztább helyzetet teremtene. Az általunk javasolt kollíziós szabály ezek alapján a következő lehetne:

„(1) Az eredeti tulajdonos birtokából jogellenesen kikerült, jelentős kulturális értékkel bíró dologra vonatkozó tulajdonjogi igényre az eredeti tulajdonos választása szerint annak az államnak a joga alkalmazandó, amelynek területén az eltűnése, vagy feltárása időpontjában a jelentős kulturális értékkel bíró dolog volt, vagy amelynek területén a tulajdonjogi igény elbírálásának időpontjában a jelentős kulturális értékkel bíró dolog van.

(2) Ha az ügy körülményei alapján nyilvánvaló, hogy az ügy az (1) bekezdés szerint irányadó jognál lényegesen szorosabban kapcsolódik egy másik joghoz, kivételesen ezt a másik jogot lehet alkalmazni.

(3) Ha annak az államnak a joga, amelynek területén eltűnése, vagy jogellenes feltárása időpontjában a jelentős kulturális értékkel bíró dolog feküdt, nem nyújt védelmet a jóhiszemű birtokosnak, e személy igényelheti az annak az államnak a joga szerinti védelmet, amelynek területén az adott dolog a tulajdonjogi igény elbírálásának időpontjában van.”

Ami a nemzetközi magánjog határterületeit illeti, a restitúciós pereket feldolgozó munkából nem hiányozhat az állami immunitás kérdéskörének elemzése. A mentességgel kapcsolatos rendelkezések több ponton befolyást gyakorolhatnak az eljárások kimenetelére: hangsúlyos problémaként, mondhatni akadályként jelentkeznek ugyanis az eljárás

²² SZABÓ Sarolta: Az új nemzetközi magánjogi törvény egyes általános részi kérdéseiről. *Jogtudományi Közlöny*, 2018/11. 456-457.; BURIÁN László: A hazafelé törekvés a régi és az új nemzetközi magánjogi kódexben. In: BOÓC Ádám – SÁNDOR István (szerk.): *Studia in honorem Gábor Hamza: Ünnepi tanulmányok Hamza Gábor 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest, Közjegyzői Akadémiai Kiadó, 2019. 47.

²³ Kritika tárgyát képezheti a Kódex megoldása a jóhiszemű vevőre vonatkozó anyagi jogi megfontolások beiktatásával, elemzésünk során azonban arra jutottunk, hogy a „nemzetközi kulturális magánjog” (Anton) területén mégis indokolt. ANTON, Michael: *Handbuch Kulturgüterschutz und Kunstrestitutionsrecht. Band 3: Internationales Kulturgüterprivat- und Zivilverfahrensrecht*. De Gruyter, Berlin, 2011. 426.

megindulásának tárgykörében, illetve a végrehajtás folyamatában. A *negyedik fejezet* ennek megfelelően két nagy részre oszlik.

Ami az eljárások megindulását illeti, szembeötlő sajátosság, hogy a bírói eljárások az Amerikai Egyesült Államokban összpontosulnak; s nem lehet szó nélkül hagyni az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok esetjoga közt fellelhető hatalmas különbségeket sem. A magyarázatot kereshetjük a jogrendszerek működésének sajátosságai terén: míg Európában, napjainkban a jogalkotó igyekszik joghatóságot biztosítani az egyes, korábban hasonló felhatalmazottsággal nem rendelkező bíróságoknak, addig az USA-ban a bíróságok jogfejlesztő tevékenysége hat évtizedek óta, nyilvánvalóan eltérő módszerekkel, de azonos irányba. Domináns faktor a jogviták USA-ban történő összpontosulásának okai közt (a műtárgypiac sajátosságain túl) az amerikai fórumok azon törekvése, hogy külföldi szuveréneket illetően is, minél szélesebb körben képesek legyenek eljárási képességük megállapítására. Mint a *forum shopping* jelenséget tápláló fenomén, e tevékenységük nem járul hozzá a restitúciós perek kiegyensúlyozott kezeléséhez. Az egyes legfrissebb döntések alapján talán nem túl merész e trend mérséklődésére következtetni – mely, mivel utat engedne az Európai Unió (aki a műtárgypiac szintén tekintélyes szereplője) egyre érzékenyebb speciális szabályai érvényesülésének, örvendetes fejlemény.

A végrehajtás oldaláról, az állami immunitással kapcsolatban felmerülő másik nagy problémakört az időszakosan kölcsönadott műalkotások lefoglalás alóli mentessége jelenti. A műtárgyak lefoglalás alóli mentessége a javak országhatárokon átnyúló mozgásával kapcsolatban merül fel, melynek törvényi feltételeknek megfelelő biztosítása minden állam alapvető érdeke. Ez az érdek látszólag kollízióban áll a tulajdoni igények rendezésének érdekével: a meginduló, vagy lefolytatott restitúciós eljárás hatékonyságát ugyanis hátráltathatja a – gyűjtemények mobilitásának mára alapfeltételévé növvő – lefoglalás alóli mentesség biztosítása.

Beható vizsgálat után azonban megállapítottuk, hogy – főként, mivel a lefoglalás alóli mentesség csupán egy rövidebb időszakra vonatkozik –, az az még támogathatja is a restitúciós eljárások rendezésének ügyét a kölcsönadóknak nyújtott biztonságos légkör megteremtése, s így az eredeti tulajdonosoknak nyújtott lehetőség által, hogy eltűnt tárgyukat felfedezhessék. A kulturális javak kölcsönzésének akadálytalan működésének és a visszaszolgáltatási igények zavartalan rendezésének összehangolása csupán a világos jogszabályi környezet megteremtésén múlik.

A restitúciós eljárások működéséről csak akkor kaphatunk teljes képet, ha tisztában vagyunk a vitarendezés szervezeti keretrendszerének jellegzetességeivel – melyet az *ötödik fejezet* tárgyal. Nem lehet kérdéses, hogy a kulturális javak visszaszolgáltatásával kapcsolatos ügyek olyan egyedi jellemzőkkel bírnak, melyek árnyalt megközelítést és megoldásokat kívánnak.²⁴ A kulturális javak visszaszolgáltatásáért folyó eljárások jelentős része rendeződik ezért a hagyományos bírói utat „megkerülve”, alternatív vitarendezési fórumok előtt.

A jelenség az alternatív vitarendezési módok azon jellemzőjével indokolható, hogy a tisztán jogi szempontok szerint zajló bírósági eljárással ellenben a kulturális javak speciális területét jellemző „nem jogi” megfontolások szabadabban megjeleníthetők. Ezen túl, mint minden nemzetközi vonatkozású ügyben, testhez álló a bírák személyének, s az eljárás helyszínének kijelölési lehetősége. A jogterület alternatív megoldások utáni igényét is képes a vitarendezés e módja kielégíteni, s ideális esetben lehetővé válik a felek érdekeinek összehangolása – a hagyományos bírói út tipikus „vesztes/ nyertes” kimenetelét elkerülve.

Ez az oka annak, hogy nemzetközi és európai uniós források egyre szélesebb körben ajánlják e vitarendezési mód alkalmazását. Többen szorgalmazzák a kulturális javak visszaszolgáltatásának esetsorozatjával foglalkozó, általános hatáskörű alternatív vitarendezési fórum létrehozatalát. Szintén inspiráló a milánói példa a kulturális javakkal kapcsolatos vitákra specializálódott mediációs központ létrehozását illetően.²⁵ A bírói út mellett ugyanis egy hasonló fórum létrehozása olyan alternatívát adna, melyre a gyakorlat határozott igényt formál.

A munka utolsó része, a *hatodik fejezet* hivatott összefoglalni a jogellenesen elvett kulturális javak visszaszolgáltatásáért folyó eljárások nemzetközi magánjogi sajátosságait, az azokra adott jogalkotói és jogalkalmazói válaszokat, illetve saját meglátásainkat a jogterület további fejlesztési lehetőségeivel kapcsolatban. A restitúciós igények terén látható ugyanis: lehetetlen huszárvágással rendet teremteni – az értékek, érdekek és jogok viadala tovább folyik. Érdeemes azonban e harc megzabolázása érdekében a rendelkezésre álló eszközökön finomítani, s a mindenkori optimális megoldást mind belső jogi környezetünkben, mind nemzetközi összefogás útján tovább kutatni.

²⁴ Részletesen: BYRNE-SUTTON, Quentin: Resolution Methods for Art-Related Disputes Art-Law Centre, Geneva (October 17, 1997). *International Journal of Cultural Property*, vol 7., no. 1. (1998)

²⁵ 2015-ben nemzeti kereteken belül, a Milánói Kereskedelmi Kamara mellett létrejött egy kulturális javakkal kapcsolatos vitákra specializálódott mediációs központ (*Milan Chamber of Commerce, Mediation Art Center*). A kezdeményezés rendkívül sikeresnek mondható, tekintettel arra, hogy 2015 és 2019 között több mint negyven esetet zárt le.

IV. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBŐL KÉSZÜLT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

1. VADÁSZ Vanda: A kulturális javak visszaszolgáltatása alternatív vitarendezés keretében. *Magyar Jog* 2021/7-8.
2. VADÁSZ Vanda: Joghatóság és állami immunitás a kulturális javak visszaszolgáltatásával kapcsolatos perekben. *Állam- és Jogtudomány* 2021/1.
3. VADÁSZ Vanda: A kulturális javak jogi fogalma. *Polgári Jog* 2020/11-12.
4. VADÁSZ Vanda: A kulturális javak lefoglalás alóli mentessége. *Jogtudományi Közlöny* 2020/12.
5. VADÁSZ Vanda: Új szakasz a magyar nemzetközi magánjogban. A Kódex mint a kollíziós jog reagálóképességének mérőeszköze. *MTA Law Working Papers* 2020/28.
6. VADÁSZ Vanda: Az eredeti tulajdonos és a jóhiszemű vevő helyzete a kulturális javak visszaszolgáltatását célzó perekben. *Iustum Aequum Salutare* 2020/2.
7. VADÁSZ Vanda: A kulturális javakkal kapcsolatos jogvitákra irányadó jog a magyar jogrendszerben. *Külgazdaság Jogi Melléklete* 2020/3-4.
8. ZIEGLER, Tamas Dezso – VADÁSZ, Vanda – SZABÓ, Sarolta: The New Hungarian Private International Law Code – A Mixture of Modern and Traditional Solutions. In: Andrea, Bonomi; Gian, Paulo Romano (eds.): *Yearbook of Private International Law 2017/2018*. Köln, Verlag Dr. Otto Schmidt KG, 2018.
9. VADÁSZ, Vanda: Lessons of Sevso Case - Restitution Challenges of the Illegally Exported Cultural Property. In: Marcel, Szabó; Petra, Lea Láncoş; Réka, Varga (szerk.): *Hungarian Yearbook of International Law and European Law 2016*. The Hague, Eleven International Publishing, 2017.
10. VADÁSZ Vanda: A Seuso eset tanulságai a jogellenesen külföldre vitt kulturális javak visszaszolgáltatása kapcsán. *Magyar Jog* 2017/12.

11. VADÁSZ Vanda: A jogellenesen külföldre vitt kulturális javak visszaszolgáltatása Nagy-Britanniában. In: Pogácsás, Anett; Szilágyi, Pál; Láncoş, Petra Lea; Kovács, Krisztián (szerk.): 'De lege ferenda': *Válogatott tanulmányok joghallgatók tollából*. Budapest, Pázmány Press, 2016.